

PASKO ROMAC:

Szökés után

Öt hónappal Jugoszlávia fasiszta lerohanása után 1941 augusztusában a szremszkamitrovicai fegyházból embertelenül nehéz, hősi vállalkozással kitört harminc bebörtönzött politikai fogoly — valamennyien kommunisták — és a szerémségi erdőkben csatlakoztak egy kis partizánegységhez. Szökésüket kívülről a legendáshírű Pinki, ez a fiatal, a népfelszabadító háborúban hősi halált halt partizánhős támogatta és segítette elő. A kommunisták alagutat ástak a börtön alatt — hosszantartó és lehetetlennek látszó vállalkozás volt ez — és így jutottak a szabadba. A kézrekerítésekre indított usztasa-hajsza eredménytelen maradt, a szerémségi erdő keblére ölelte a hős szökevényeket, akik közül legtöbben később jelentős szerepet játszottak a Párt vajdasági szervezetében és a népfelszabadító harcok hősi, fegyveres akcióiban.

Paskó Romac, a szökevények egyike, most megírta emlékiratait. Erdékfeszítő izgalmas könyv ez, értékes dokumentuma a népfelszabadító harcok eseményeinek. A könyv a fegyházban selymődő kommunista rabok életéről számol be, első fejezetében, valamint a végrehajtott kitörésnek drámai leírását adja. A HÍD az alábbiakban részletet közöl ebből a könyvből és annak második fejezetét adja, azt a fejezetet, hogyan éltek a szökevények a fegyházból való kitörésük után, hogyan csatlakoztak a kis partizánkötelékhöz, amelyet megerősítettek, fegyvereket szereztek s végül — most már, mint számottevő harci egység — kapcsolatot teremtettek a macsvai szabadságharcosokkal és átkelve a Száván, félszáz fegyveressel erősítették a népfelszabadító harcok számát.

A fegyházból való szökésünk után az első pihenőt a glavicai erdőben tartottuk, Papreni közelében. Nem messze tőlünk kanyargott a falusi út. Éppen azért választottuk táborozásra ezt a helyet, mert az volt a feltevésünk, ha hajsztát rendeznek ellenünk, inkább az erdő sűrűjét kutatják át, mint itt az erdő szélét. Ez az elképzelésünk csak azért volt helytálló, mert aznap nem került sor üldözésünkre. Ha rendszeres hajsza indult volna ellenünk, aligha kerülhettük volna el a kézrekerítésünket. Természetes, hogy itt nem időzhettünk sokáig; biztonságosabb helyet kellett keresni, azonban ez nehéz dolognak bizonyult, hiszen senki nem ismerte közülünk az erdőséget. Szükségünk volt valakire, aki jártas ebben az erdőben.

Boldogan lélekzettünk visszanyert szabadságunkban. Sokat persze nem beszélünk, mert feltételeztük, hogy a kimondott szó — mégha suttogva ejtjük is — könnyen árulónk lehet. Csak napszállta után érkezett meg aztán a kapcsolatunk: Johan elvtárs és Szima Relics. Azért jöttek, hogy elkalauzoljanak bennünket a partizáncsoporthoz, amely az erdő mélyén táborozott.

Ehhez a csoporthoz csak másnap hajnalban érkeztünk el. Megérkezésünk után értesültünk, hogy azt a hegyet, amelyen most rejtőzünk, Táncoznak hívják. Nehéz volt megmagyarázni, miért éppen ez a hegy neve, és a Táncoz egyetlen új vendége sem tudta megmagyarázni. Sok-

kal érdekesebb volt számunkra, megtudni, kik ezek az új elvtársak és elvtársnők, akik partizánoknak nevezték magukat.

Sokaknak közülük nyers bőrből volt a cipője, nem is cipő volt ez, egyszerű lábratekert bőrdarab — az állat szőre is rajta volt némelyik lábbelin. A bőrt egyszerűen rázsinegelték a lábukra. A férfiak mégcsak elhordtak valahogy ilyen lábbelit, a nőkkel már nehezebb volt a helyzet. Ezek amúgyis gyengén voltak öltözve. Mi, fegyencek, akiknek két pár harisnyánk is volt, egy-egy párat felajánlottunk az elvtársnőknek és elvtársaknak, akiknek nem volt harisnyájuk. Az osztozkodás után pihenő következett. A szökevények éppen úgy, mint a partizáncsoport régi tagjai, most már biztonságosabban érezték magukat. Hogyne, amikor most már negyven főt számlált a csoport, ezek közül harmincan voltak szökött fegyencek.* Valóságos partizáncapat, még hozzá számszerint igen erős — de csak szám szerint, mert nem volt elég fegyverünk és ami volt, az sem ért sokat. Ezenkívül, egyikünknek sem volt semmiféle háborús tapasztalatunk, sem elméleti, sem gyakorlati. Egyesek közülünk a fegyházban olvastak valamit Szlavina orosz hadászati elméletéből, mások Clausewitzet forgatták. Ezek aztán megkísérelték, hogy az elméletet valahogy összekapcsolják gyakorlati helyzetünkkel. Minden kísérlet hiába való volt, nem lehetett semmiféle kapcsolatot teremteni.

A Tánkos hegyről aztán áttettük táborunkat a Hajducsko Brdo lejtőire. Itt megtartottuk az általános partizán-megbeszélést és századot alakítottunk. Politikai biztossá megválasztottuk Sztanko Paunovicsot, parancsnokká pedig Pinkit. Parancsnokon és politikai biztосon kívül intendatúrát is szerveztünk. Főintendás lett Batyó elvtárs. Még »csendügyi« biztосunk is volt — őt nem választottuk, képességeivel maga tört erre a tisztségre. A századot szakaszokra és tizedekre osztottuk. Úgy határoztunk, hogy a században bevezetjük a vasszabályzatot. Hogy a katonai alakulat, amelyet így létesítettünk, minél szilárdabb legyen, katonai partizánescüt tettünk.

Megelőzően — félhangosan — elénekeltük az Internacionále-t. Ezekben a percekben sokak szemében csillant meg a könny. Az ének után következett az eskütétel — bár néhányan ellene voltak ennek és azt mondták, hogy ez pusztán formalitás csak. Ezek között volt Bumbulovics is, a különben közismert pánikkeltő és gyáva ember. Eskü után megint felcsendült az Internacionále, utána elénekeltünk még egy dalt, ezzel be is fejeződött a század megalakulásának rövid ünnepe.

Megalakulás után már gondolhattunk szervezettebb munkára, fegyverek, lőszer és élelem szerzésére. Fegyvert és élelmet kollektív módszerrel szereztünk: egy tízes csoport elindult fegyvert kutatni, egy másik csoport élelmet. Az egyenként történt fegyverszerzést Pinki végezte. Így, önkezdemenyvezéssel megszerzett egy repülőgép-gyorstüzelőt, amelyet egy kiégett harcirepülőgépről szerelt le. Mint technikus, sokat fáradozott azon, hogy lövőképesse tegye és adott esetben használhassa az ellenség ellen. Minden szabad idejét a gépfegyver szétszedésére és összeállítására fordította.

Az erdőben való táborozásunk negyedik napján egy tízes csoport az esti órákban a besenovói Kovácsevics szőlő felé indult. Itt a besenovóiak, mintegy kilencven kézigránátot ajánlottak fel (kragujeváci gyártmányút),

* A rabok sorában a következő elvtársak voltak: Sztankó Paunovics, Jován Veszelinov, Iván Macsek, Trajkó Sztamenkovics, Paskó Romac, Milán Marinkovics, Marijan Sztilinovics, Alojz Kocmur, Szpaszoje Sztójics, Vukadin Vukadinovics, Szlobodán Bájics, Radován Vukovics és mások. A kis partizánegység kötelékébe tartoztak — ezek voltak a házigazdáink, akikhez csatlakoztunk — Márkó Pericsin-Kamenyár, Boskó Palkovyevecs-Pinki, Gyorgye Niksics-Johan, Sz'ávkó Niksics, Dragisa Niksics, Szima Relics és Kaja Relics.

azonkívül néhány puskát és valamennyi löszert. Mielőtt elindultunk végrehajtani a feladatot, pontosan megbeszéltük, mi a teendők, ha ránk-talál az ellenség.

Már ránktört az esti szürkület, amikor a kis csoport elindult, hogy végrehajtsa vállalkozását. Valahányszor az erdőt elhagytuk, óvatosan haladtunk csak előre, ketten-hárman haladtak elől, előőrsként. Most is így történt. Hárman a terepet kutatták át és utána jelt adtak az indulásra. Egyenként haladt a menet, két-három lépésnyire követtük egymást, a tízes csoport tagjai, Szima Relics haladt az élen, aki ismerte az utat.

A hold feljött és majdnem nappali fényt árasztott, mi pedig szótlanul, némán haladtunk a kukoricaföldön keresztül, a száraz minden hajlása, susogása gyanús volt számunkra. Egyszerre csak kiáltás hangzott el, majd eldőrdült egy lövés.

— Állj!

A tízes sor hirtelen megbomlott, valaki vezényelt, hogy »feküdj«. A puskás ember és akiknek zsebében fegyver volt, rajvonalba fejlődtek és rohamra indultak abba az irányba, ahonnan a lövés eldőrdült. Amikor mi többiek odaértünk, Szima Relics még egy fegyvert, egy szép Mausert tartott a kezében: »Na, itt van még egy puska, a fegyverraktárba«. A sváb mezőőre volt, akinek vadászpuska helyett új Mausert nyomtak a markába gazdája. »Gyülekező« hangzott el a parancs. Hirtelenében nem volt megállapítható, ki hiányzik, azért egyenként szólították a neveket: Ante Franovics, Tyira Petovics és Ivan Knezsevics-Coto nem jelentkeztek a szólításra. Mit volt, mit tenni? Még az éjszaka el kell érünk a helyet, ahol átvesszük a fegyvereket, ha nem, az egész tized bajba kerülhet, esetleg azok is, akik a fegyvert felajánlották. Még egyszer szólítottuk az eltűnteket, majd madárfütty imitálással próbáltunk jelt adni hollétünkről — semmi válasz. Tovább már nem várhattunk, indulni kellett.

A táborba való visszatérésünk két dolgot tett számunkra nyilvánvalóvá: elvesztettük három társunkat, azonban elég sok fegyvert hoztunk. Ezekkel felfegyverkezve most már biztonságunk is megnövekedett. Néhány nap múlva Johan és Pinki még két gyorstűzelő fegyvert is hoztak, cseh gyártmányút. Örömünk határtalan volt, mert felfegyverzésünket ezzel befejezettnek tekinthettük.

Az ételmezés kérdését is hasonló módon oldottuk meg. Amíg azonban nem sikerült tartós kapcsolatot biztosítani a falubeliekkel, magunkra voltunk utalva. Szerencsére, voltak közülünk olyanok, akik pontosan ismerték a forrást, ahová a szarvasok és őzek inni járnak: itt verem készült, hogy elejtsünk valami vadat. Elsőnek egy őz került a verembe és a tábor öröme határtalan volt. Kája elvtársnő, akinek valami fazék-féléje volt a felszerelése között, munkához fogott és valóban kítűnő paprikást főzött — bár só nem volt és hagyma sem volt hozzá, kenyerünk sem volt, a paprikás mégis ízlett.

Legfőbb ellátási kapcsolatunk Zsika Lázics volt Sulymáról és egy Berneiz nevű német ember, Grgurevac községből, egyébként régi szocialista (őt később a németek velünk való együttműködés miatt kivégezték). Ezek a falu legmegbízhatóbb embereitől élelmiszert gyűjtöttek és elhozták a szőlőjükhöz. A mi tizedünk aztán a szőlőhöz vonult, átvette az élelmiszert és nem kis fáradsággal elhozta a táborba; bizony egész éjjel oda voltak ilyenkor az élelmiszerszállítók. Ennivalónk eleinte igen kevés akadt csak, az intendásnak bizony minden erőfeszítését latba kellett vetni a kiosztásnál. Minden étkezés után (és mindig hideg, száraz ételt ettünk) felmerült az ivóvíz kérdése: nem mindig sikerült víz közelében elhelyezkednünk. Ezért az intendáns feladata volt vizet is osztani. Egy

csutora fedelével végezte a vízosztást. A norma egy-két fődő volt, aki már hárommal kapott, az jól járt. Csakhogy ilyen eset ritkán adódott.

Legnehezebb volt mégis a fekvőhely kérdése. Erőnkéből még nem futotta, hogy bevonuljunk a faluba. Az erdőben kellett maradnunk és pedig lehetőleg abban a részében, amely a legmegközelíthetlenebb volt. Itt nem volt pásztor-kunyhó, vagy erdőkerülő-ház. Az erdő volt otthonunk a szó legteljesebb értelmében. Ha nem esett, még valahogy eltöltöttük az időt; legnehezebb volt a sorsunk eső idején, mert nem volt egyáltalában hol megbújunk. Tetőként egy darabig valami sátorponyva szolgált, amelyet három sátorrészből állítottunk össze.

Csak nehezen fértünk a sátor alatt. Senki sem feketett tetszése szerint, megfordulni csak vezényszóra lehetett, vezényszó nélkül nem is nagyon mozdulhatott senki. És minél többen lettünk, annál szűkebb lett a hely a sátor alatt. Pedig az idő éppen ekkor fordult esőre: igazi őszi eső esett napokig. Katonai sátrunk pedig egyre jobban szakadozott, minden oldalán befolyt a víz. Ezért kénytelenek voltunk a sátron kívül tartózkodni: esőben áztunk odakünn. Leülni nem lehetett, mert a föld felázott, sár és víz volt mindenfelé. Csak állni lehetett és mi álldogáltunk is naphosszat meg éjszakákon át: állva aludtunk is. Mindenünk átázott és nem tudtunk segíteni magunkon, mert tető nem volt fejünk felett, nappal pedig nem mertünk tüzelni. Csak éjszaka tüzelhettünk és ahol fellobbant a rőzse, nemsokára ott tolongtunk a máglyarakás körül. Voltak elvtársak, akik egész közel ültek a parázshoz s nem is érezték: egyiknek oda is égett a cipője.

Mivel az a veszély fenyegetett, hogy embereink tönkremennek az állandó esőzésben, a folytonos hidegben, elhatároztuk, hogy valami kunyhófélét építünk. Itt voltunk aztán először tető alatt, először szökésünk óta. A kunyhóban két máglyát is raktunk, hogy valamennyien tűz mellé kerüljünk. Mindenki tolakodott, hogy kissé közelebb legyen a meleghez.

A kunyhóban való tartózkodás valóságos élvezet volt számunkra. Tető alatt lenni, ahol nem csorog folyton víz a nyakadba — nagy kényelmet jelentett ez mindannyiunknak. Mégsem időzhettünk itt sokáig, mert az ellenség megérezte közellétünket — ki kellett üríteni a kunyhót és behúzódni az erdő sűrűjébe.

A Letenkán épült kunyhóból ismét a Hajducsko Brdo hegység sűrűjébe vonultunk. Itt többek között már politikai munkát is kezdeményeztünk. Valamennyi anyaghoz már hozzájutottunk: embereink bejártak a faluba és híreket hoztak, megtudtuk mi történik a környéken. Ilyenformán kezdtük kiépíteni a híradó-hálózatot, hogy felkészülten várjuk az ellenünk irányuló esetleges támadást.

Táborunk élete egyre inkább felvette egy katonai alakulat életének formáját. A tábor körül őrköt állítottunk, hogy ne érjen meglepetés. Felváltva őrködtünk. Egyesek olvastak a táborban, mások vitakoztak, a többiek viszont ruházatukat foltolták; mindez úgy folyt le, hogy bármely pillanatban útrakészen álljunk. Meg kell még említeni, hogy ebben a táborban senki sem távolodott el fegyverétől: puskával aludtunk.

* * *

Buda, Jovica és Cana álltak éppen őrségen, a következő váltás már készülődött, hogy átvegye a szolgálatot, amikor a szolgálatos futva jött jelenteni, hogy az ellenség a tábor felé közeledik. A parancsnok kiadta az utasítást: »fegyverbe« és pillanatok alatt mindenki útrakészen állt. A század villámgyorsan rajvonalba fejlődött. Bár pontosan senki sem tudta, hogyan kell ezt a felfejlődést végrehajtani, mégis helyel-közzel mindenki elfoglalta a megfelelő állást. Egészen közel voltunk az ellen-

séghez, tüzet azonban egyik fél sem kezdett. Az erdő, amelyben rejtőzünk, elég sűrű volt. Amikor aztán az ellenség valahogy mégis felfedte jelenlétünket, egyik szárnyán pánikszerűen visszavonult. S mi se nagyon követtük a visszavonulókat, az összeütközés ebben a pillanatban nem volt még kívánatos. Rövid megbeszélésen elhatároztuk, hogy megváltoztatjuk táborhelyünket. Időközben megállapítottuk, hogy jobbszárnyunk nincs sehol. Madárfütty-jeleket adtunk, de válasz nem jött. A sűrű erdőben úgylátszik levált a jobbszárnyunk: elváltak tőlünk. Így ők nem tudták, merre távoztunk és mi sem tudtuk, hová lettek ők. Kutattuk őket egész délután, egész éjszaka azonban csak másnap akadtunk rájuk, a Hajducsko Brdo tulsó lejtőjén.

Mivel ez volt első csatárláncba fejlődésünk az erdőben s a kísérlet nem sikerült, szükség mutatkozott a történetek megbirálására és hibánk leszögezésére. Ez az akció így javunkra volt, mert tapasztalatot hozott számunkra. Most őrzáratokat küldtünk az erdőn túl, nehogy az ellenség ismét meglepjen bennünket. Sőt mi több, egyik csoportunkat a Glavicára küldtük állandó táborozásra, mert onnan távcsővel sokkal messzebb elláttunk.

Az ellenséggel való első érintkezésünk után néhány napig nem volt vele semmiféle kapcsolatunk. Időközben felkeresett bennünket Gyulics elvtárs, akit később JKP Központi vezetősége kinevezett a vajdasági tartományi bizottság titkárává. Érkezése felfrissített bennünket, mert Gyulics elvtárs különböző híreket hozott nekünk.

B. Szabó György: Rajz